

СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ МЕНТАЛІТЕТ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК ІЗ ТРІАДОЮ ЕТНОС – МОВА – КУЛЬТУРА

Шутова М. О.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Сучасна лінгвокультурологія продовжує вивчення культурної семантики мовних знаків, яка зумовлена впливом на мовну систему звичаїв, обрядів, вірувань, побуту тощо, – всього того, що формує загальну культуру й менталітет кожного етносу. Уже в цій останній фразі, яка стала стереотипною, можна говорити про те, що менталітет тісно пов'язаний із етносом. На підтвердження цієї думки наведемо погляд М. Шиміної, яка у своїй статті “Менталітет як соціологічна категорія” зазначає, що хоча це і є “дивним, проте менталітет більше відносять до етносу, ніж до інших соціальних утворень. І його так само важко визначити, як і етнос. На це свого часу звертав увагу Л. Гумільов [11, с. 48], припускаючи, що етнос скоріше втілений у відчуттях, аніж у поняттях” [35, с. 115].

Для того, щоб глибше зрозуміти, як відбувається відображення національно-культурної самобутності етносів у мовних знаках, спробуємо проаналізувати сутність поняття менталітету в його широкому і вузькому розумінні.

Мета статті – визначити структуру поняття менталітет з огляду на його зв'язок із такими категоріями, як етнос, мова (код), культура.

Завдання:

- проаналізувати словникові значення лексеми *менталітет* у різних європейських мовах;
- побудувати ієрархію таких термінів, як “колективне несвідоме”, “культурний код”, “національна самосвідомість”, “етнічна традиція” “психологічні особливості етносу”, що є дотичними до поняття менталітету;
- виявити змістовий об'єм поняття менталітет і на цій основі встановити його ядро, навколоядерну зону і периферійне поле.

Покликаючись знову на М. Шиміну, відзначаємо, що поняття *менталітет* є запозиченням із зарубіжної соціології [35]. Власне термін *менталітет* сягає пізньолатинського слова *mens, mentis* – “свідомість, мислення, розум”, про що йдеться в кожному латинському словнику, і активно вживається в багатьох європейських мовах [35]. Зокрема, у німецькій – *die Mentalitat* – “образ думки, склад розуму” [35]; в англійській – *mentality* – 1) “образ думок, сукупність розумових навичок, світосприйняття, рівень свідомості, характерний для певної суспільної групи culture; 2) інтелект, розум”; у французькій – *mentalite* – “напрям думок, склад розуму тощо”. Ці словникові дефініції свідчать про етимологічний зв'язок внутрішньої форми лексем лат. *mens, mentis*, нім. *die Mentalitat*, англ.

mentality, фр. *mentalite* з людською свідомістю, мисленням, розумовою діяльністю і т.ін.

За спостереженнями дослідників [1, 13, 23, 31, 35 та ін.], які присвятили висвітленню цієї проблеми свої фундаментальні праці, в англійській науковий обіг термін менталітет був уведений із середини ХІХ ст., у німецьку наукову термінологію – з другої половини ХІХ ст. Проте, першість глибокого осмислення цього феномену належить французьким ученим Марку Блоку і Люсьєну Февру (30-і роки ХХ ст.) [35, с. 112 – 113].

Серед російських учених, що вивчали проблеми, пов'язані з національним менталітетом, слід назвати Ю. Безсмертного, М. Бердяєва, Г. Гачева, Л. Гумильова, А. Гуревича, В. Дубова та ін.

В україністиці дослідження національного менталітету розпочалося ще у ХІХ столітті у працях М. Костомарова, І. Нечуя-Левицького; про особливості українського характеру писав Т. Шевченко. Продовжили ці дослідження вчені різних поколінь, зокрема і сучасні: О. Кульчицький, Д. Чижевський, В. Русанівський та ін., які намагалися виявити ті основні риси, які характеризують український менталітет і знайти засоби для його аналізу [5, с. 4].

Українські вчені розробляли проблеми менталітету в таких аспектах: *генетичному* (М. Грушевський, М. Костомаров), *теологічному* (Г. Сковорода, П. Юркевич), *лінгвокультурному* (Ф. Бацевич, Т. Бесєдіна, С. Болтівець), *політичному* (Л. Архипенко, Г. Євсєєва, І. Кресіна), *філософському* та *соціально-економічному* (В. Андрущенко, В. Бебик, Р. Додонов, В. Жмир, С. Кримський, О. Майборода, Л. Шкляр, В. Школьник, М. Шульга та ін.).

Незважаючи на спільність поглядів щодо широкого розуміння поняття менталітет, все ж таки вже попередній огляд наукових праць свідчить про дифузність його змістового об'єму, а відтак, і про відсутність певної монолітності у чіткому визначенні як міждисциплінарного явища. Необхідність продовження вивчення цього поняття об'єктивно існує, адже на сьогодні маємо різноманітні суміжні терміни “колективне несвідоме”, “культурний код”, “національна самосвідомість”, “етнічна традиція” “психологічні особливості етносу” тощо [6, с. 134], які вживаються у значенні поняття менталітет. Але найголовнішу проблему становить те, що всі ці поняття логічно не систематизовані, а головне, не вибудовано їхню ієрархію.

Як показує науковий досвід, вище згадані суміжні терміни пов'язані не стільки зі свідомістю людини, скільки з підсвідомістю. Спробуємо це прокоментувати. На думку, А. Верем'єва, “поняття менталітет наближається до таких термінів, як архетип, світогляд, ціннісна орієнтація тощо” [7, с. 48]. Утім, як стверджує М. Шиміна, “менталітет, не дивлячись на таку близькість, не зводиться до жодного зі згаданих термінів і не вичерпується навіть за їхнього поєднання. Порівнюючи менталітет з архетипом, М. Шиміна відзначає, що “спільним у них є позначення групових уявлень людей, їх своєрідну пам'ять, які за своїм змістом занурені у несвідомий шар душі людини” [35, с. 115]. Архетипи як колективне несвідоме є відображенням

досвіду попередніх поколінь, зображеного у структурах мозку. Цей досвід зберігається в так званих культурних архетипах – споконвічних уявленнях про світ, що лежать в основі загальнолюдської психіки і знаходять своє вираження в міфах, віруваннях, сновидіннях, творах літератури і мистецтва та багатьох інших галузях духовного життя людини. Архетипова матриця, що формує діяльність фантазії і творчого мислення, перебуває біля витоків повторюваних мотивів людських міфів, казок, традицій і звичаїв, вічних тем і образів світової культури [36].

Збіг архетипу і менталітету досліджується крізь призму національних архетипів [17, с. 395–411]. Менталітет як специфічна форма колективного свідомого впливає на оцінку подій, і в цьому простежується його зв'язок із ціннісними орієнтаціями і світоглядом.

З одного боку, менталітет має синкретичний характер, є ширшим за своїм змістовим обсягом, основу якого, окрім іншого, становлять також і архетипи, світогляд, ціннісні орієнтації. А з іншого, – менталітет як динамічне явище має диференційний характер, адже різні соціальні спільноти не є повністю однаковими, а значить, їх менталітет не буде цілком однаковим. Тимчасом етнічні (культурні) архетипи (етнокультурні архетипи) – це константи національної духовності, які виражають і закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілісності. При цьому в кожній національній культурі домінують свої етнокультурні архетипи, що визначають особливості світогляду, характеру, художньої творчості та історичної долі народу [36].

Етнокультурні архетипи тісно пов'язані із поняттям культурних кодів, які розпізнаються або несвідомо відтворюються лінгвокультурою [8]. У працях О. Березович, В. Красних, В. Телії код культури виступає як знакова реалізація архетипів свідомості. Код культури В. Красних уподібнює до “сітки”, яку культура “накидає” на навколишню дійсність, членує, категоризує, структурує й оцінює її [15, с. 5]. Коди культури співвідносяться з давніми архетиповими уявленнями людини і, власне, вони ці уявлення “кодують”. На думку дослідниці, коди культури за своєю природою є універсальними, бо властиві людині як *homo sapiens*. Проте їх прояви та питома вага кожного в певній культурі, а також метафори, в яких вони реалізуються, національно детерміновані й зумовлені конкретною культурою [15, с. 5].

Ф. Бацевич також вважає, що коди культури [3] формують систему координат, яка містить і відтворює еталони культури [3]. Код культури, за О. Селівановою, [26] репрезентується в семіотичних системах мови, обрядах, звичаях, віруваннях, а також у нормах моралі, у поведінці членів етнічного угруповання [25, с. 248].

Коди утворюються і здійснюють свої функції у культурі. Культуру можна розглядати як семіотичну систему, в якій синтезуються знаки і смисли. Знаки (знакові тіла) для втілення своїх смислів культура запозичує з рослинного і тваринного світу, артефактів, з внутрішнього й зовнішнього світу людини. Таким чином, код культури можна розглядати як знаряддя для

вираження смислів, що мають різні формальні “обличчя” [4, с. 341]. Різними способами кодований ціннісний смисл утворює систему кодів культури і в цілому картину світу, яка розкриває світогляд того чи іншого соціуму.

Якщо прийняти за вихідне положення про те, що код культури – це система знаків (знакових тіл) матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів [9, с. 9], то впливає, що код передбачає вторинне використання знаків, які вже мають закріплене за собою первинне значення. Природа первинних знаків відрізняється: це можуть бути природні об’єкти (тваринний, рослинний коди), речі (предметний код) та інші прояви дійсності.

Дослідники (О. Березович) розділяють коди на субстанційні й концептуальні. Перший вид виокремлюється на основі спільності плану вираження – матеріальної природи знаків, які складають код, другий – на основі смислової спільності елементів (концептів, ідей, мотивів), які можуть співвідноситися з різними матеріальними втіленнями смислу (рослинний, тваринний, харчовий тощо). Будь-який концептуальний код одночасно може втілюватися в кількох субстанційних кодах [4].

До культурних кодів Р. Барт залучає текст, вважаючи, що будь-який текст сплетений з безлічі ввібраних у нього культурних кодів. За Р. Бартом, культурний код – “це перспектива безлічі цитацій, міраж, зітканий з різноманіття структур; одиниці, утворені цим кодом, є відлуннями чогось, що вже було читане, бачене, зроблене, пережите: код є слідом цього “вже” [2, с. 39–40]. Зітканий з безлічі кодів, ніби з ниток, текст, своєю чергою, сам стає уплетеним у тканину культури; він – її “пам’ять”.

Порівнюючи менталітет з архетипом, вище уже йшлося про те, що спільною у них є своєрідна пам’ять, то і для культурних кодів остання також є характерною властивістю. Очевидно, як і у випадку з архетипами, можемо говорити, що менталітет є ширшим поняттям, в основі якого лежать культурні коди етносу.

Ще одним суміжним терміном, без якого неможливо розуміння менталітету, це поняття національної свідомості.

Неоднозначність трактувань сутності національних феноменів породжена їх складністю і віртуальним характером. Зв’язок національної культури і національної свідомості простежується при аналізі різних подій, процесів і явищ, пов’язаних із національним характером буття певного народу. Коли говорять про національну свідомість, то йдеться про достатньо однорідний духовний феномен, змістом якого є насамперед певний спосіб світосприйняття, корені якого слід шукати в етнічній традиції, яку також пов’язують з поняттям менталітету етносу. Національна свідомість відбиває спосіб буття національної спільноти і значною мірою визначає його.

Перші наукові тлумачення національної самосвідомості з’явилися в зарубіжній науковій літературі, зокрема у працях О. Бауера. В його дослідженнях були досить ґрунтовно розроблені проблеми національної самосвідомості, зокрема як культурної ідентифікації етносу на різних етапах

його розвитку, як системи його символічно-знакових уявлень та оцінок про навколишній світ та як форми культурно-історичного буття [20, с. 12].

Коли на початку статі ми говорили, що менталітет, як це не дивно, але стереотипно відносять до етносу, то чим далі ми намагаємося осмислити це поняття, тим більше розуміємо, що і у визначенні менталітету, а відтак, і національної самосвідомості, етнос є ключовою категорією, який характеризується власним менталітетом, в основу якого, окрім архетипів, культурних кодів покладено поняття національної самосвідомості, тобто культурної ідентифікації. Спробуємо довести ці власні твердження.

Етнос (від грец. *ethnos* – плем'я, народ) – це культурно-духовна спільність людей, споріднених походженням, мовою, культурними надбаннями, територією проживання, а за певних умов і державними утвореннями. Досить часто термін “етнос” порівнюють із поняттями “народ і “нація”. Народ відрізняється від нації не кількісними показниками, а рівнем свідомості, зумовленої проблемами облаштування державного устрою та об'єднання [22].

Налагодження зв'язків у суспільстві, реалізація творчих можливостей кожного індивіда неможлива без потреби у відчутті глибинних коренів. Кожна людина прагне усвідомити себе членом людського роду, що виник з прадавніх часів, тобто є потреби людини в культурній ідентифікації.

Уперше механізм культурної ідентифікації було розкрито у психологічній концепції З. Фрейда, під якою він розумів самовідчуття людини всередині конкретної культури. Ідеї “приналежності” і акт ідентифікації з іншими культурами є універсальним ланцюгом, що поєднує людські колективи. Національна, або як тепер прийнято говорити, етнічна свідомість передбачає ідентифікацію індивіда з історичним минулим певної групи, акцентуючи ідею “коріння” [33].

У сучасній етнопсихології продовжують розробляти теорії про спадковість рис національного характеру, національної самосвідомості та менталітету. Це, насамперед, теорія “біологічної спадковості” (вчення К. Юнга про архетипи колективного несвідомого, згідно з яким “підсвідома сфера психіки кожної людини містить приховані сліди пам'яті про історичний досвід своєї раси, нації і навіть про долюдське, тваринне існування предків” [36, с. 111]. Ці сліди, закарбовані на генному рівні, К. Юнг назвав архетипами); і “теорія біополів” Л. Гумільова (у представників одного етносу коливання біополів налаштовані однаково, в унісон. Це зближує членів однотипного етносу один до одного) [11].

Так, К. Юнг у своїй праці “Про архетипи колективного несвідомого” робить висновок про те, що колективне несвідоме формується із залишків колективних переживань етнічної групи як певних неусвідомлених реакцій, що виявилися в характерних для цієї групи універсальних праобразів, праформах, що підсвідомо детермінують поведінку і характер мислення кожної людини [36].

Укладачі словника “Современная западная психология. Словарь”, аналізуючи погляди К. Юнга, наводять ті його твердження щодо архетипів,

які найбільшою мірою стосуються понять етносу, його менталітету, в основу якого покладено перш за все етнічні архетипи, культурні коди, національну самосвідомість як культурну ідентифікацію. Відтак, К. Юнг передусім пов'язує процес утворення етносів з архетипами колективного несвідомого. Архетип позначає суть, форму і спосіб зв'язку наслідуваних несвідомих прототипів і структур психіки, що переходять із покоління в покоління. Архетипи забезпечують основу поведінки, структурування особистості, розуміння світу, властиве тій чи іншій етнічній групі, внутрішню єдність і взаємозв'язок культури і взаєморозуміння. Архетипи утворюють так звані загальні апріорні, психічні й поведінкові програми. Прототипи, структурні елементи психіки є зразками (як нині прийнято говорити стереотипами) поведінки, бачення світу окремої етнічної групи. Архетип є символічною формулою, що починає функціонувати там, де свідомі поняття або ще не існують, або ж з внутрішніх чи зовнішніх підстав загалом неможливі [27, с. 478].

Як зазначає В. Храмова, світогляд етнічної групи формується за допомогою символів спільного минулого етносу – міфів, легенд тощо. Ця культурно-історична спадкоємність у житті етносу досить динамічна і рухлива. Творячи своє, запозичуючи щось у сусідів та акумулюючи його, народ поступово формує національну культурну традицію – власне те, що передається у спадок майбутнім поколінням: звичаї, обряди, національний одяг, місцеву розмовну мову (діалект), народні пісні і танці, епічні твори тощо [34, с.4].

Далі дослідниця пише, що “базова індивідуальна і групова культурна приналежність до етносу встановлювалась у момент народження людини, а культурні надбання, засвоюючись у потоці життя, не передбачали ані спеціальних зусиль, ані розвиненої індивідуальності. Глибинна людська потреба в культурній ідентифікації зберігалася протягом усього життя людини. Процес усвідомлення кожним індивідом своєї приналежності до певної етнічної спільноти визначає етнічне самоутвердження як норму, коли традиції, мова, культура, звичаї, потреби збігаються з власними інтересами та готовністю їх відстоювати і втілювати в життя; це визначає етнічну ідентичність, тобто сприйняття себе частиною етносу як цілісного суспільного організму. Усі ці чинники відіграють вирішальну роль у забезпеченні життєдіяльності та життєздатності етносу, примножуючи надбання матеріальної і духовної культур. Соціальні, культурознавчі чинники мають важливе значення для вивчення як уроджених, так і набутих психічних прикмет, від яких залежить соціалізація людини, її здатність до створення колективів, груп, до збереження етнографічної специфіки, історичної пам'яті, звичаїв [34, с. 6].

Насамкінець, наведемо окремі думки дослідників щодо української психічної структури, яку у вузькому розумінні можна витлумачити як український менталітет, що загалом, за спостереженнями Л. Архипенко та Г. Євсєвої, вирізняється емоційно-чуттєвим характером, “кордоцентричністю” [12, с. 445 – 452]. Висока українська емоційність,

чутливість, ліризм виявляється в естетиці українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі тощо. Проте сила емоційного мрійництва зменшує роль раціонально-вольової компоненти психіки. Емоційно-чуттєвий характер української душі, її “кордоцентричність” призводять до певної своєрідності світосприймальних настанов [12, с. 445 – 452]. О. Кульчицький визначає чинники, що впливали на формування української душі і зумовили певні конфігурації психічних властивостей українця. Це, зокрема, расовий, географічний, історичний, соціологічний, культурологічний і психологічний чинники. У статті для етнопсихології українознавства “Риси характерології українського народу” (1949 р.) серед головних українських архетипів учений називає “добру, ласкаву, плодючу Землю” і “Богиню Матір” [18, т. 2, с. 708 – 718]. Але вищенаведені думки дослідників потребують більш глибокої аргументації із залученням фактичного (країнознавчого, культурологічного, фольклорного, і звісно, мовного) матеріалу.

Підсумовуючи, зазначимо, що поняття менталітет має таку структуру. Категорією вищого порядку у цій структурі є етнос, який і є носієм, або виразником, менталітету. Понятійним ядром категорії менталітет є національна свідомість етносу, тобто його культурна ідентифікація, в основу якої покладено етнокультурні архетипи – константи національної духовності, що виражають і закріплюють основоположні властивості етносу як культурної цілості. Навколоядерну зону утворюють ціннісні орієнтації представників менталітету. Близню периферію становлять культурні коди – закодовані ціннісні смисли, тобто картина світу етносу як носія менталітету, яка розкриває його світогляд.

Література

1. Ануфриев Е.А., Лесная Л.В. Российский менталитет как социально-политический и духовный феномен // Социально-политический журнал. 1997. – № 3. – С. 16–27.
2. Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика / Роланд Барт [пер. с фр.] / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – 616 с.
3. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
4. Березович Е. Л. Язык и традиционная культура : Этнолингвистические исследования / Елена Львовна Березович. – М. : “Индрик”, 2007. – 600 с. (Традиционная духовная культура славян. Современные исследования).
5. Беседіна Т.П. Специфіка української ментальності: мовний аспект / Т.П. Беседіна // Наука. Релігія. Суспільство. – 2000. – № 2. – С. 4-9.
6. Болтівець С.І. Мова як вираження національної психіки, душі й свідомості народу / С.І. Болтівець // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 134-138.

7. Веремьев А.А. Введение в культурологию : Учебное пособие / Анатолий Антонович Веремьев. – Брянск : Курсив, 2000. – 248 с.
8. Галинська О. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство / О. М. Галинська. – К., 2012. – 20 с.
9. Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. Телесный код культуры: материалы к словарю / Д. Б. Гудков, М. Л. Ковшова. – М. : Гнозис, 2007. – 288 с.
10. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
11. Гумилев Л.Н. Сочинения. Этногенез и биосфера Земли/ Лев Николаевич Гумилев. – М. : Библ. информ. об-ние Танаис, 1994. – 637 с.
12. Євсєєва Г., Архипенко Л. До питання про український менталітет та формування української національної ідеї / Г. Євсєєва, Л. Архипенко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Харків: Вид-во ХарРІНАДУ Магістр. – 2011. – № 1. – С. 445 – 452.
13. История ментальностей, историческая антропология : Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. М. : Ин-т всеобщ. истории, Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1996. – 254 с.
14. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект) : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Ковшова Мария Львовна. – М., 2009. – 654 с.
15. Красных В. В. Коды и эталоны культуры (приглашение к разговору) / В. В. Красных // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / [отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2001. – Вып. 19. – С. 5 –19.
16. Кресіна І. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси (Етнополітологічний аналіз): Монографія / Ірина Кресіна. – К., 1998. – 392 с.
17. Культурология. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Научн. ред. : д.ф.н. Г.В. Драч. Ростов н/Д. : Феникс, 1995. – 575 с.
18. Кульчицький О. Риси характерології українського народу / О. Кульчицький // Енциклопедія Українознавства. – Мюнхен – Нью-Йорк, 1949. – Том 2. – С. 708 – 718.
19. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології [монографія] / Костянтин Іванович Мізін. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2011. – 448 с.
20. Мнацаканян М. О. Нации и национализм. Социология и психология национальной жизни : [учебное пособие для вузов] / Мкртич Оганесович Мнацаканян. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 367 с.
21. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре / А. А. Потебня [сост., подг. Текстов, ст. и комент. А. Л. Топоркова] – М. : Лабиринт, 2007. – 480 с. (Серия “Разыскания в области филологии, истории и традиционной культуры : Rare teXte”).

22. Психология общения. Энциклопедический словарь [Под общ. ред. А. А. Бодалева] [Электронный ресурс]. – М. : Изд-во Когито-Центр, 2011 г. – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/yetnos>
23. Пушкарёв Л.Н. Что такое менталитет? Историографические заметки / Л. Н. Пушкарёв // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 158–166.
24. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
25. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти) [монографія] / Олена Олександрівна Селіванова. – К.–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
26. Селіванова О. О. Сенсорний культурний код в українських фраземах / О. О. Селіванова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія : Філологія. – 2010. – Том 13. – № 2. – С. 110–117.
27. Современная западная психология. Словарь / [отв. ред. В. С. Малахов, В. П. Филатов]. – М. : Изд-во политической литературы, 1991. – 531 с.
28. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С.13–24.
29. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты/ Вероника Николаевна Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
30. Толстая С. М. Этнолингвистика : современное состояние и перспективы [Аннотация] [Электронный ресурс] / С. М. Толстая. – Режим доступа : <http://www.ruthenia.ru/folklore/Tolstaja.html>
31. Трофимов В.К. Менталитет русской нации : Учебное пособие / В. К. Трофимов. – Ижевск : Иж ГСХА, 2004. – 271с.
32. Устинова Н. А. Пищевой код как символизация пищевой традиции (на материале говоров Среднего Приобья) [Электронный ресурс] / Наталья Александровна Устинова // Вестник Томского государственного университета. – № 333. – 2010. – С. 28–31. – Режим доступа : <http://sun.tsu.ru/mminfo/000063105/333/image/333-028.pdf>
33. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / Зігмунд Фрейд. – К. : Основи, 1998. – 709 с.
34. Храмова В. До проблеми української ментальності / В. Храмова // Українська душа. – К. : МП “Фенікс”. – 1992. – С. 3 – 35.
35. Шими́на М. А. Менталитет как социологическая категория / М. А. Шими́на // Социология и социальная работа / Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия Социальные науки. – 2007. – № 2 (7). – С. 112–116.
36. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Архетип и символ. – М. : Ренессанс, 1991. – 292 с.

Summary

In the article the different meanings of the lexeme *mentality* in European languages are analyzed. The hierarchy of such terms as *collective unconscious*; *cultural*, *national consciousness*; *ethnic tradition*; *psychological features of the nation* is built. The scope of the notion *mentality*, its nucleus and peripheral field are identified.

SOME NOTES ON THE COGNITIVE CONCEPT OF VALENCY

Slávka Janigová

P. J. Šafárik University in Košice, Slovakia

1. Onomasiology, semasiology and cognitive linguistics in search for language universals

A linguistic search for language universals is undoubtedly associated with studies in typology of languages. Attempts to arrive at typological characteristics of a particular language derive from generalizations gained in course of comparing linguistic features of languages which are linked genetically, areally, or structurally.

Two approaches are generally employed based on what is the starting point for typological analysis: research may either derive from comparing the grammatical forms of respective languages and identifying their semantic-grammatical meaning (the semasiological approach), or the opposite, i.e. starting from the semantic-grammatical meaning seeking to identify the forms that languages under analysis employ to convey it (the onomasiological approach). If viewed from a perspective of universality of language phenomena, what is *prima facie* obvious is that forms that users of languages of the world employ are infinitely diverse on both the diachronic as well as synchronic axes. If forms employed to fulfil a particular purpose resemble across languages, such similarity may either be genetically or contact induced (genetic typology of languages being concerned with the former, aerial typology of languages being concerned with the latter).

What, however, seems to be more plausible as a starting point for the study of language universals are not the forms or their grammatical-semantic meaning as separate categories, but rather perceptual processes because meanings are